

ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ЗАГАЛЬНОГО НЕДОРОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО, МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ТА ДІТЕЙ З АУТИЗМОМ

WAYS TO OVERCOME GENERAL SPEECH DEVELOPMENT IN PRESCHOOL CHILDREN, YOUNGER SCHOOL AGE AND CHILDREN WITH AUTISM

У статті розглядається одна з актуальних проблем сучасного світу – як подолати загальний недорозвиток дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Звертається увага на проблему порушення мовлення дітей цього віку. Викладено основний змісту корекційно-педагогічної роботи з подолання загального недорозвитку мовлення дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Виявлено порушення мовленнєвого розвитку, а також вибір доцільних та оптимальних педагогічних і коригувальних методів логопедичної роботи в сучасних умовах є актуальним. Розкрито сутність понять «загальний недорозвиток мовлення» та «аутизм». Виявлено та описано рівні загального недорозвитку мовлення. Основну увагу приділено методиці подолання загального недорозвитку мовлення дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Приведено корекційно-педагогічну роботу. Визначено цілі та завдання даної роботи. Охарактеризовано умови та способи формування мовленнєвого спілкування дитини. Подано ключові напрямки подолання загального недорозвитку на кожному рівні. Охарактеризовано категорію загального недорозвитку мовлення в дітей з особливими освітніми потребами (діти з аутизмом), які гостро потребують комплексної та кваліфікованої педагогічної та психологічної підтримки. Враховуються ознаки аутизму та особливості мовлення цих дітей. Представлено кілька ефективних стратегій боротьби із загальним недорозвитком дітей з аутизмом. На основі аналізу наукової та педагогічної літератури представлено шляхи подолання загального недорозвитку дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Перспективність дослідження забезпечується єдністю теорії та методології. Викладений матеріал у статті сприятиме подальшому розвитку досліджень шляхом подолання загального недорозвитку мовлення дітей досліджуваного віку, удосконаленню змісту навчання дітей з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: загальний недорозвиток мовлення (ЗНМ), діти дошкільного та молодшого шкільного віку, діти з особливими

освітніми потребами, аутизм, корекційна робота, шляхи подолання.

The article deals with one of the urgent problems of the modern world - how to overcome the general underdevelopment of children of preschool and primary school age. Attention is drawn to the problem of speech disorders of children of this age. Presentation of the main content of pedagogical work to overcome the general underdevelopment of speech of children of preschool and primary school age. Identifying disorders of speech development, as well as the choice of appropriate and optimal pedagogical and corrective methods of speech therapy work in modern conditions is relevant. The essence of the concepts "general underdevelopment of speech" and "autism" is revealed. Levels of general speech underdevelopment have been identified and described. The main attention is paid to the method of overcoming the general underdevelopment of speech of children of preschool and primary school age. Corrective and pedagogical work is given. The goals and tasks of this work are defined. The conditions and methods of forming a child's speech communication are characterized. Key directions for overcoming general underdevelopment at each level are given. The category of general underdevelopment of speech in children with special educational needs (autistic children) who are in dire need of comprehensive and qualified pedagogical and psychological support is characterized. The signs of autism and speech characteristics of these children are taken into account. Several effective strategies for combating the general underdevelopment of children with autism are presented. Based on the analysis of scientific and pedagogical literature, ways to overcome the general underdevelopment of children of preschool and primary school age are presented. The perspective of the research is ensured by the unity of theory and methodology. The article will contribute to the further development of research by overcoming the general underdevelopment of speech of children of the research age, improving the content of education of children with special educational needs.

Key words: general underdevelopment of speech (SSL), children of preschool and primary school age, children with special educational needs, autism, correctional work, ways of coping.

УДК 37.04

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/62.1.14>

Лук'яник Л.В.,

канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри теорії і методики
початкової освіти
Рівненського державного
гуманітарного університету

Кравець Н.П.,

канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методики
дошкільної і спеціальної освіти
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника

Кляп М.І.,

канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри фізичної реабілітації
Державного вищого навчального
закладу «Ужгородський національний
університет»

Постановка проблеми. Різноманітні мовленнєві розлади є дуже серйозною й актуальною соціальною проблемою. Мова є невід'ємною частиною будь-якої людської діяльності та життя загалом. Мова є складною функцією мозку та основним способом спілкування. Гарне мовлення – найважливіша умова розвитку дитини. Чим багатше і правильніше звучать слова дитини, тим легше їй висловлювати свої думки, тим ширші можливості для розуміння навколишньої дійсності, тим змістовніші стосунки дитини з друзями та дорослими, більш позитивний її психологічний розвиток.

В останні роки зросла кількість дітей із порушеннями мовлення. Мовленнєва функція є запорукою всебічного розвитку мислення та інтелекту дітей. Тому порушення мовленнєвого формування неминуче призведе до затримки розвитку мислення, утруднення спілкування та соціалізації, появи порушень у навчанні.

Мовленнєві порушення різноманітні та їх важко класифікувати. Велику групу становлять загальний недорозвиток мовлення. За статистикою частота подібних порушень збільшилася у 6 разів.

Актуальність даного дослідження визначається тим, що на сучасному розвитку суспільства значно зросла увага до якості та доступності освіти для дітей з особливими освітніми потребами, у тому числі дітей із загальним недорозвитком мовлення. Усіх учасників освітнього процесу поєднує одна мета: створити оптимальні умови для всебічного розвитку дітей та задоволення їх потреб у самореалізації.

Проте питання подолання загального недорозвитку мовлення в дітей з особливими освітніми потребами, зокрема в дітей з аутизмом, залишається досить невирішеним, незважаючи на інтерес вчених.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Діагностику та корекцію загального недорозвитку мовлення у дітей дошкільного віку вивчає Л.І. Трофименко [4; 5]. Вченою реалізовано системний, комплексний і послідовний підхід до формування всіх компонентів мовлення дошкільників, метою якого є подолання загального недорозвитку мовлення з урахуванням мовленнєвих психологічних механізмів, що лежать в основі системного порушення. М.К. Шеремет [6] розкриває поняття та дає характеристику рівням загального недорозвитку мовлення. Про актуальні питання корекційної роботи з подолання загального недорозвитку мовлення пише Ю.Д. Бойчук [1]. Питання діагностики, формування та корекції загального недорозвитку мовлення у дітей з особливими освітніми потребами вивчає О.В. Боряк [2]. Українська вчена А.І. Валецька [3] досліджує питання розвитку мовлення молодших школярів в умовах інклюзивного класу.

Таким чином, напрацювання науковців з нашої теми наявні у чималій кількості. Тому необхідно порівняти та узагальнити їх ідеї, міркування для якісного розв'язання проблеми щодо шляхів подолання загального недорозвитку мовлення.

Мета статті: висвітлення понять «загальний недорозвиток мовлення», «аутизм»; характеристика рівнів загального недорозвитку мовлення; з'ясування специфіки педагогічної роботи з подолання загального недорозвитку мовлення у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку; огляд специфічних особливостей аутизму; осмислення шляхів подолання загального недорозвитку мовлення при аутизмі.

Виклад основного матеріалу. Загальний недорозвиток мовлення (ЗНМ) – це: порушення мовленнєвого розвитку, при якому спостерігається недостатній рівень сформованості всіх компонентів мовної системи: словникового запасу (лексики), граматичного порядку (граматики), фонетики, слухової диференціації (фонематичного слуху); складне мовленнєве порушення, у якому в дітей із нормальним слухом і збереженим інтелектом спостерігається пізній початок мовленнєвого розвитку, бідний словниковий запас, граматичні та фонетичні дефекти мовлення [4].

Обстеження дітей із загальним недорозвитком мовлення показує, що перші слова вони зазвичай вимовляють у 3–4 роки, а іноді навіть у 5 років.

Діти із ЗНМ мають спільні риси:

- мовлення у них починає формуватися пізніше звичайного;

- у них невеликий словниковий запас;

- особливо виражені помилки в граматиці (виникають труднощі у вживанні відмінкових форм, неузгоджені слова у словосполученнях, пропущені прийменники тощо);

- є велика кількість дефектів у вимові звуків;

- труднощі у створенні складних речень.

Ці діти говорять дуже невиразно. Оскільки мовлення дається їм важко, вони зазвичай лаконічні [5].

Нині виділено чотири рівні, що характеризують мовленнєвий статус дітей із ЗНМ:

1) ЗНМ I рівня – вкрай низький рівень мовленнєвого розвитку, що характеризується майже повною відсутністю сформованості мовних засобів спілкування. Типовими особливостями є різко обмежений словниковий запас, що складається зі звукових комплексів та аморфних слів, відсутність фразування, ситуативне розуміння мовлення, недорозвиненість граматичних навичок, дефекти фонетичної мови та фонематичного сприйняття.

2) Діагноз ЗНМ II рівня в дітей означає, що вони можуть спілкуватися, але з важкістю. Мовлення складається з невеликої кількості слів, що часто вживаються. Часто дитина вимовляє їх неправильно. Як правило, дитина не використовує прикметники, не розуміє узагальнень. Під час розмови використовуються короткі речення без зіставлення слів. Артикуляцію значно порушено.

3) ЗНМ III рівня. Має досить великий словниковий запас. Дитина використовує всі частини мови, але переважають дієслова та іменники. Як правило, діти цього рівня використовують прості речення, але при цьому страждає розвиток граматичного і фонематичного компонентів мовлення. У більшості випадків використовуються повсякденні слова, які вона часто чує навколо.

4) ЗНМ IV рівня. У дітей хороший словниковий запас, хоча він складається переважно з загальноновживаних слів. Тому значення рідкісних слів їм зазвичай невідоме. У них зв'язне мовлення, хоча й дещо розмите й нечітке. Вони детально відповідають на запитання, висловлюють свої думки. Але якщо попросити дитину переказати казку, вона зосередиться на неважливих деталях і пропустить важливі, а при розповіді на вільну тему добиратиме прості слова і прості речення. Діти із ЗНМ IV рівня правильно вимовляють звуки, але їм бракує чіткості, тому потрібно попрацювати над артикуляцією [6].

На нашу думку, шлях корекційної логопедичної роботи визначається завданнями логопеда, встановленими на основі картини симптомів дитини та діагностичних висновків.

Формування мовлення з цим недорозвиненням багато в чому залежить від опановування дитиною засобами, які дають їй можливість самостійно розвивати своє мовлення в подальшому навчанні та спілкуванні. Необхідною умовою проведення корекційних занять з дітьми з ЗНМ є тісний позитивно-емоційний контакт, який стимулює позитивне мовлення.

Взаємодія дітей з дорослими є необхідною умовою формування навичок мовленнєвого спілкування. Визначається з урахуванням рівня розвитку її комунікативних потреб і ставлення дорослого до дитини. Успішний розвиток мовлення безпосередньо залежить від розуміння дитиною мовлення, для чого необхідний розвиток слухової уваги, що ставить перед логопедом такі завдання:

- розвивати вміння дитини розрізняти тихі звуки;
- розрізняти голосні та тихі звуки;
- уміння визначати джерело звуку;
- уміння визначати кількість звуків;
- уміння диференціювати звуконаслідування;
- здатність сприймати звуки;
- уміння розрізняти дзвінки та глухі звуки;
- уміння розуміти зміст мовлення;
- формування вербальної пам'яті;
- розвивати увагу до звукового складу слів [1].

Ми вважаємо, що ефективним засобом розвитку мовлення дитини може бути звуконаслідування. Це вимагає від дорослих постійного супроводу мовлення дитини під час різних видів діяльності.

Метою навчання дітей із ЗНМ є усунення або компенсація дефекту і вторинних проявів, викликаних недорозвиненням. Вирішення цієї складної проблеми можливе при комплексній організації системи виховання і навчання, яка передбачає послідовне цілеспрямоване подолання порушень мовленнєвого розвитку та нормалізацію особливостей психічного розвитку дітей.

Таким чином, основними напрямками подолання ЗНМ є:

- налаштування правильного мовленнєвого дихання,
- встановлення правильної вимови звуків,
- розвиток фонематичного сприйняття,
- розширення словникового запасу дитини,
- попередження правильної граматичної будови мови,
- профілактика або корекція письма та читання [3].

Отже, категорія дітей, що описується із загальним недорозвитком мовлення, має особливі освітні потреби і гостро потребує всебічної кваліфікованої психолого-педагогічної допомоги.

Розглянемо шляхи подолання загального недорозвитку мовлення в дітей із аутизмом. Аутизм та розлади аутистичного спектру є одними з найпоширеніших порушень розвитку у дітей.

Аутизм (від латинського слова «autos» – сам, «аутизм» – самопоглинання) – розлад психічного розвитку, що характеризується порушенням мовленнєвих і рухових навичок, стереотипністю діяльності та поведінки, що призводить до порушення соціальної взаємодії.

Відхилення у мовленнєвому розвитку одна із основних ознак синдрому раннього дитячого аутизму. Прояви мовленнєвих порушень у дітей з аутизмом надзвичайно різноманітні за характером і поведінкою, більшість з яких обумовлена порушеннями спілкування.

Мовлення в дітей із аутизмом розвивається повільно, діти можуть використовувати замість слів жести чи неправильно розуміти значення слів. Вони не зацікавлені у дружбі. Люблять проводити час одні, не грають із іншими дітьми. Часто не відповідають на посмішку. При аутизмі дитина може повторювати будь-які дії чи слова кілька разів [2].

Отже, на нашу думку, основними рекомендаціями подолання загального недорозвитку мовлення в дітей із аутизмом є:

1) Грайте та соціально взаємодійте з дітьми, які мають аутизм, адже мовлення розвивається через гру та спілкування з батьками.

2) Приверніть увагу дитини. Потрібно допомогти дитині вас помітити. Виберіть веселу гру, наприклад надування бульбашок або катання різнокольорових кульок. Це навчить дитину концентруватись на одному виді діяльності. Якщо діти навчатись концентруватись, вони будуть готові до розвитку розмовних навичок.

3) Завжди промовляйте кожен дію під час роботи з дітьми з аутизмом. Наприклад, граючи з м'ячем, вимовляйте «м'яч», «стрибай» тощо. Усе це допомагає дітям наслідувати мовлення.

4) Навчіть дітей з аутизмом копіювати ваші дії та слова. Перш ніж діти навчатись копіювати слова та говорити, вони вчать копіювати жести та рухи. Наприклад, плескати в долоні, прощатися, стукати у двері, барабанити тощо.

5) Дітям з аутизмом потрібно більше часу та допомоги. Допоможіть їм навчитися копіювати вас, копіюючи їх. Наприклад, злегка вдаривши дитину, вдарити по барабану, і подивіться, що буде далі. У дитини повинно виникнути бажання повторити дію ще раз.

6) Алгоритм процесів. Дослідження показують, що діти з аутизмом краще реагують, коли знають, чого очікувати, тому наявність розпорядку дня може допомогти їм розслабитись перед подальшим навчанням.

7) Додаткове та альтернативне спілкування. Існує безліч програм та заходів, які можуть допомогти дітям покращити свої розмовні навички.

8) Соціальне мислення. Для дітей з аутизмом, які мають мовленнєві навички, спілкування з іншими людьми може бути утруднене через

соціальні норми. Цим дітям важко зрозуміти, які правила, наприклад, як розпочати розмову, коли зупинитися чи як продовжити розмову. Їм також може бути важко враховувати почуття інших або зрозуміти думку іншої людини. Допоможе, якщо ви зрозуміло поясните «правила розмови», прочитайте книгу і попросите дитину визначити та інтерпретувати емоції героїв. Уроки соціалізації – чудовий спосіб вивчити та практикувати ці навички.

8) Формування команди – з мовленнєвими проблемами допоможуть терапевти, консультанти з поведінки, логопеди, психіатри та інші спеціалісти.

9) Будьте частиною команди – практикуйте стратегії розмовного мовлення вдома і зробіть це своєю звичкою, воно того варте! Батьки є важливою частиною команди та можуть допомогти дітям з аутизмом подолати мовні проблеми та повністю розкрити свій потенціал.

Висновки. Таким чином, у цій статті порушується питання корекції мовлення дітей з особливими освітніми потребами дошкільного і молодшого шкільного віку та дітей з аутизмом. Можна дійти висновку, що корекційно-педагогічна робота, викладена у статті, актуальна та ефективна до сьогодні, що підтверджує її багатий педагогічний

і психотерапевтичний досвід у сфері практичної діяльності з подолання загального недорозвитку мовлення в дітей дошкільного і молодшого шкільного віку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бойчук Ю.Д. Актуальні питання корекційної та інклюзивної освіти. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2020. 376 с.
2. Боряк О. В. Діагностика, формування та корекція мовленнєвої діяльності дітей із порушеннями інтелектуального розвитку молодшого шкільного віку: теорія і практика: [монографія]. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2018. 508 с.
3. Валецька А. І. Розвиток мовлення молодших школярів в умовах інклюзивного класу першого циклу навчання. Кривий Ріг, 2022. 119 с.
4. Трофименко Л. І. Шляхи подолання загального недорозвитку мовлення у дітей дошкільного віку: монографія. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 104 с.
5. Трофименко Л.І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ : програмно-методичний комплекс. Київ: ПП «Актуальна освіта», 2013. 108 с.
6. Шеремет М.К. Логопедія. Підручник. 5-те., переробл. та доповн. Київ: Видавничий дім «Слово», 2018. 856 с.